

VAN SANSKRIET TOT SPIJKERSCHRIFT

Van Sanskriet tot Spijkerschrift

Breinbrekers uit alle talen

Alexander Lubotsky
en
Michiel de Vaan (red.)

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

Uitgave ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van de
Nederlandse Taalkunde-Olympiade in 2010

Coverontwerp: Daniël Peetermans

Coverfoto: © Horst Herget/Radius Images

Vormgeving: Michiel de Vaan en Alexander Lubotsky

ISBN 978 90 8964 179 3

E-ISBN 978 90 4851 145 7

NUR 616

© Alexander Lubotsky en Michiel de Vaan / Amsterdam University Press, 2010
Tweede druk, 2010

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

VOORWOORD

Iedereen gebruikt taal, maar je staat er niet vaak bij stil hoe taal werkt. Je denkt wel eens na over hoe je iets moet opschrijven (met *-d* of *-dt*, met *ei* of *ij*) en je lacht wel eens over de uitspraak van anderen (met zachte of harde *g*, met Amsterdamse *rrr* of Gooise *uhr*), maar daarmee houdt het vaak op. Op school is taalkunde geen vak. Je leert een Nederlandse of Duitse zin ontleden, Engelse of Franse woorden spellen, maar je krijgt weinig inzicht in de samenhang van het een en ander. Toch kun je met eenvoudige observaties en simpele logica een begin maken met een wetenschappelijke kijk op taal.

De puzzels in deze bundel kun je oplossen door een combinatie van nauwgezet observeren en strak redeneren. Daarnaast zul je merken dat een creatieve instelling van pas komt, zoals je die ook bij cryptogrammen of scrabble nodig hebt. Door steeds meer taalpuzzels te maken en de bijbehorende uitwerkingen door te nemen zul je patronen gaan ontdekken in de redeneringen, en elementen herkennen waarop je steeds opnieuw gewezen wordt.

De vijftig opgaven in dit boekje hebben een gemengd karakter. De hoofdmoot heet ‘vreemde talen’: opgaven over andere talen dan het Nederlands. Dit hoofdstuk is onderverdeeld in ‘klanken’ (opgaven over verschijnselen *binnen* een woord), ‘zinnen’ (over de verhoudingen *tussen* woorden) en ‘tellen’. Die laatste groep behandelt manieren waarop taal met getallen omgaat, en veronderstelt ook enige kennis van rekenprincipes.

Hoofdstuk II bevat opgaven op het gebied van taalvergelijking en taalverandering. Ze vereisen een combinatie van taalkundige basiskennis en specifieke taalhistorische principes, die op school zelden wordt onderwezen. Ze worden om die reden vaak als ‘moeilijk’ of ‘onduidelijk’ ervaren, maar wie zich er even in verdiept, zal zien dat ook hier gewoon ‘met water wordt gekookt’, zoals een Duits spreekwoord zegt.

Hoofdstuk III gaat over schriftsoorten, en is in zekere zin een uitbreiding van het soort puzzels dat in hoofdstuk I voorkomt. Het Europese alfabet schrift is niet het enige mogelijke, en ieder schriftsysteem heeft zijn voor- en nadelen.

Hoofdstuk IV, ten slotte, is het enige hoofdstuk waarvoor je het Nederlands als moedertaal moet hebben, of in elk geval heel goed moet kennen. Er wordt bijna steeds een beroep gedaan op je ‘intuïtie’ als moedertaalspreker, om je vervolgens te wijzen op subtiele verschillen in de betekenis en het gebruik van Nederlandse woorden en constructies. De creatie van dit type is de verdienste van onze collega Arie Verhagen, hoogleraar Nederlands, die dan ook vijf van de negen opgaven heeft bedacht.

De tekst van de opgaven en uitwerkingen in deze bundel is gebaseerd op de tekst zoals die door de auteurs voor de verschillende Taalkunde-Olympiades was geschreven. Om redactionele redenen hebben wij de formuleringen hier en daar gewijzigd.

Deze uitgave is mogelijk gemaakt dankzij een financiële bijdrage uit het programma LAPP-Top van het ICLON Leiden. Uitgever Paulien Retèl van Amsterdam University Press ontving ons plan voor deze uitgave direct met enthousiasme, ook haar willen wij daarvoor danken. Onze collega Jeroen Wiedenhof heeft in een gevorderd stadium van de redactie met zijn adviezen de tekst nog aanmerkelijk weten te verbeteren.

Alexander Lubotsky & Michiel de Vaan
Universiteit Leiden
Augustus 2009

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	5
Aanwijzingen	9
Symbolen en Afkortingen	9
Opgaven	
I. Vreemde talen	11
a. Woorden (1-8)	11
b. Zinnen (9-21)	16
c. Tellen (22-26)	28
II. Taalverandering (27-33)	32
III. Schriftsoorten (34-41)	38
IV. Nederlands (42-50)	46
Uitwerkingen	
I. Vreemde talen	55
a. Woorden (1-8)	55
b. Zinnen (9-21)	67
c. Tellen (22-26)	90
II. Taalverandering (27-33)	100
III. Schriftsoorten (34-41)	112
IV. Nederlands (42-50)	127
Index	149
Over de Taalkunde-Olympiade	151

AANWIJZINGEN BIJ HET LEZEN EN OPLOSSEN VAN DE OPGAVEN

- Lees aandachtig de inleidende tekst, de opgaven en de noten. Er kunnen belangrijke aanwijzingen in zitten.
- Analyseer de taalgegevens eerst op een kladblaadje. Maak schema's of tabellen om jezelf te helpen orde te scheppen in wat eerst misschien chaos lijkt. Maak logische indelingen die je kunt verdedigen op basis van wat taalkundig plausibel lijkt.
- Bij de Olympiade wordt een juiste analyse van de gegevens, met eventueel een fout of onvolledig antwoord, hoger gewaardeerd dan een juist antwoord met een slechte of geen redenering.
- Dat betekent natuurlijk niet dat je een ellenlange verhandeling moet schrijven. De beste analyse verklaart de gegevens met zo min mogelijk woorden zo helder en veelomvattend mogelijk.

SYMBOLEN EN AFKORTINGEN

►	vraag
C	medeklinker
V	klinker
$X > Y$	X ontwikkelt zich tot Y
$Y < X$	Y ontwikkelt zich uit X
∅	nul, niets
[kado]	tussen rechte haken wordt soms de uitspraak van een woord weergegeven, bijvoorbeeld: de uitspraak van <i>cadeau</i> is [kado]
*X	de vorm X is een reconstructie, dat wil zeggen een vorm X die waarschijnlijk ooit bestaan heeft, maar die nergens in teksten is bewaard
X 'Y'	X betekent 'Y', bijvoorbeeld: Engels <i>dog</i> 'hond'
enz.	enzovoort
ev.	enkelvoud
m.	mannelijk
mv.	meervoud
TO	Taalkunde-Olympiade
vr.	vrouwelijk

OPGAVEN

I. VREEMDE TALEN

A. WOORDEN

1. Arabisch

Opgave: A.A. Zaliznjak; uitwerking: A. Lubotsky, proefopgave 2000

Hieronder staan tien Arabische woorden en hun Nederlandse vertalingen. De Arabische woorden en hun vertalingen staan echter niet in dezelfde volgorde:

miʒzal, maʾbūd, maḥzan, ʾāmil, mirqab, maʾbar, mayzūl, maʾbad, miʾbar, maʾmal
afgodsbeeld, arbeider, oversteekplaats, magazijn, garen, veerpont, bedrijf, spinnewiel, heiligdom, telescoop

- ▶ 1. Bepaal de juiste volgorde van de vertalingen.
- ▶ 2. Vertaal in het Arabisch het woord *sterrenwacht*.

Noot: *γ, ħ* en *ʾ* zijn aparte medeklinkers van het Arabisch.

2. Arabische namen

Opgave en uitwerking: L. Kulikov, TO 2003

Hieronder staat een aantal Arabische namen zoals ze meestal in het Nederlands worden weergegeven, met hun letterlijke betekenissen in willekeurige volgorde:

Habib, Rasjid, Din, Nakib, Rasjidoeddin, Abdoennakib, Habiboella, Abdoezzahir, Habiboeddin

het geloof, de aanvoerder van het geloof, de lieveling van het geloof, de lieveling, de aanvoerder, het hoofd, de slaaf van het hoofd (van de profeten), de slaaf van de overwinnaar, de lieveling van Allah

- ▶ 1. Bepaal de betekenis van deze Arabische namen.

► 2. Vertaal in het Arabisch: de slaaf van Allah, de overwinnaar, de slaaf van de aanvoerder, de slaaf.

Noot: “de Overwinnaar”, “de Aanvoerder”, “het Hoofd (van de profeten)” zijn enkele van de 99 namen van Allah.

3. Chinalug

Opgave: M. Alekseev; uitwerking: L. Kulikov, proefopgave 2000

Hieronder volgt een aantal zelfstandige naamwoorden en hun meervoudsvormen in het Chinalug (spreek uit met de *ch-* van *chaos*), een Kaukasische taal met minder dan 2000 sprekers die wordt gesproken in Azerbajdzjan:

<i>arhaz</i>	<i>arhazırdır</i>	bocht (voor vee)
<i>c'imir</i>	<i>c'imirdir</i>	mus
<i>izin</i>	<i>izindir</i>	tandvlees
<i>kirab</i>	<i>kirabırdır</i>	overschoen
<i>misır</i>	<i>misırdır</i>	touw
<i>nek'id</i>	<i>nek'idirdir</i>	rug
<i>t'uk'un</i>	<i>t'uk'undur</i>	wang
<i>t'umbol</i>	<i>t'umboldur</i>	pruim
<i>ustot</i>	<i>ustoturdur</i>	peper
<i>ustul</i>	<i>ustuldur</i>	tafel

► Maak meervoudsvormen van de volgende Chinalugse woorden:

<i>dalıg</i>	werk	<i>jalkan</i>	manen (van een paard)	<i>mekteb</i>	school
<i>culoz</i>	tand	<i>kotuk</i>	boomstronk	<i>mizer</i>	doek

Noot: *c'*, *k'*, *t'*, zijn aparte medeklinkers van het Chinalug; *ı* wordt ongeveer uitgesproken als *e* in *lopen*, en *u* als de Nederlandse *oe*.

4. Frans

Opgave en uitwerking: M. de Vaan, TO 2004

Het Frans is een taal met een behoorlijk archaïsche spelling, die niet altijd precies weergeeft hoe de woorden worden uitgesproken. Hieronder vind je een aantal uitdrukkingen die het woord voor ‘ei’ bevatten. Tussen vierkante haken staat steeds de standaarduitspraak vermeld die volgens de grammatica’s in Frankrijk geldt. De uit-

drukkingen hebben allemaal één klemtoon, die altijd op de laatste lettergreep ligt.

<i>les œufs</i>	[lezø]	de eieren
<i>un œuf</i>	[œ̃nœf]	een ei
<i>deux œufs</i>	[døzø]	twee eieren
<i>trois œufs</i>	[tRwazø]	drie eieren
<i>sept œufs</i>	[setœf]	zeven eieren
<i>combien d'œufs?</i>	[købjœ̃dœf]	hoeveel eieren?

Vergelijk daarnaast de uitspraak van de volgende Franse woorden, die geldt indien ze gevolgd worden door een woord dat met een klinker begint:

<i>quatre</i>	[katR-]	vier
<i>cinque</i>	[søk-]	vijf
<i>six</i>	[siz-]	zes
<i>neuf</i>	[nœf-]	negen
<i>des</i>	[dez-]	onbepaald lidwoord (mv.)

► 1. Geef de juiste uitspraak van de volgende uitdrukkingen en leg kort uit hoe je aan je antwoord bent gekomen:

<i>des œufs</i>	eieren
<i>quatre œufs</i>	vier eieren
<i>cinque œufs</i>	vijf eieren
<i>six œufs</i>	zes eieren

► 2. Bedenk de reden waarom de Fransen het vermijden om ‘negen eieren’ te zeggen.

Noot: Het teken \tilde boven een klinker geeft nasaliteit aan (neusklank). De [ø] is de klinker van Ned. *deur*; de [œ] is ongeveer de klinker van Ned. *durf*; de [ɛ] is de klinker van Ned. *bed*; de [R] is een keel-*r*, zoals die in Zuid-Nederland wordt uitgesproken.

5. Japans

Opgave en uitwerking: M. van Putten, TO 2009

Bestudeer onderstaande lijst met Japanse begrippen en hun vertalingen:

<i>hitobito</i>	mensen	<i>tabitabi</i>	vaak, keer op keer
<i>yamagawa</i>	bergrivier	<i>tokidoki</i>	van tijd tot tijd

<i>kamigami</i>	goden	<i>mamorigami</i>	beschermingsgod
<i>kuniguni</i>	landen	<i>aozora</i>	blauwe lucht
<i>kunibito</i>	inwoner van een land	<i>sora-iro</i>	kleur van de lucht
<i>yamaguni</i>	bergachtig land	<i>hada-iro</i>	kleur van de huid
<i>kitayama</i>	noordelijke heuvel	<i>hitohada</i>	menselijke huid
<i>yamayama</i>	vele bergen	<i>yamahada</i>	oppervlakte van de berg
<i>kawakaze</i>	rivierwind	<i>hitokage</i>	menselijke schaduw
<i>kamikaze</i>	goddelijke wind	<i>kage-e</i>	schaduwtekening
<i>hanadoki</i>	bloeseizoen	<i>iro-e</i>	kleurentekening
<i>himizu</i>	vuur en water	<i>mizu-iro</i>	lichtblauw (lett: de kleur van water)
<i>hanabi</i>	vuurwerk (lett.: bloemvuur)		

► 1. Al deze begrippen zijn samenstellingen die elk uit twee woorden bestaan. Vind de woorden die in deze opgave voorkomen, en geef van elk woord de betekenis.

► 2. In deze samenstellingen vinden soms veranderingen plaats in de eerste letter van het tweede element, bijvoorbeeld *kawa* > *gawa* in *yamagawa*. Soms verandert de eerste letter van het tweede element niet. Wat is de reden daarvoor?

Noot 1: Alle letters worden uitgesproken als in het Nederlands, behalve de *g*, die wordt uitgesproken als in Engels *good*. De *r* lijkt een beetje op de tongpunt-*r*.

Noot 2: De koppeltokens in sommige woorden dienen alleen ter verduidelijking, om aan te geven dat een combinatie als bijvoorbeeld *ai* in *hadairo* twee lettergrepen voorstelt: *hada-iro*.

6. Oud-Iers

Opgave: A. Zhurinskij; uitwerking: A. Lubotsky, proefopgave 2000

In de tabel zijn enkele woordcombinaties van het Oud-Iers weergegeven; ze zijn fonetisch gespeld:

	kat	bijl	jas	gezelschap	steen	haven
zijn	<i>a xat</i>	<i>a θāl</i>		<i>a ðāv</i>	<i>a γal</i>	<i>a fort</i>
haar	<i>a kat</i>	<i>a tāl</i>	<i>a brat</i>			<i>a port</i>
hun	<i>a gat</i>			<i>a nāv</i>	<i>a ηal</i>	

► Vul de lege vakjes in, met behulp van onderstaande uitspraakregels:

<i>γ</i> – de zachte (Zuidnederlandse) <i>g</i>	<i>θ</i> – Engels <i>th</i> in <i>think</i>
<i>x</i> – Ned. <i>ch</i> in <i>gracht</i>	<i>ð</i> – Engels <i>th</i> in <i>the</i>
<i>η</i> – Ned. <i>ng</i> in <i>zingen</i>	<i>g</i> – Engels <i>g</i> in <i>goal</i>

7. Pools

Opgave en uitwerking: M. de Vaan, TO 2008

Hieronder volgen vijftien Poolse woorden:

zieleniutki, bielizna, czerwoność, żółtawy, zielenizna, żółtość, bielidło, czernidło, siwizna, białość, żółciutki, czerwonawy, siwość, zieloność, siwawy

en hun Nederlandse vertalingen in willekeurige volgorde:

diepgeel; rode kleur; witgoed; geelachtig; het groen; witheid; grijs haar; grijsachtig; inkt; grijze kleur; diepgroen; bleekmiddel; gele kleur; onrijpe vruchten; roodachtig

► Bepaal welke vertaling bij welk woord hoort.

Noot: De Poolse medeklinkers *c, ć, cz, ł, ś, w* en *ż* klinken ongeveer als Nederlands *ts, tsʲ, tsj, w, sʲ, v* en *zʲ*. De *ł* is een variant van de *l*; de *t* kan afwisselen met de *c*.

8. Roemeens

Opgave en uitwerking: L. Kulikov, TO 2002

Gegeven zijn de volgende Roemeense woorden (in alfabetische volgorde):

actor, babiloneni, butoane, canton, colegi, coloneli, coroañă, egipteană, francez, matrozi, negreală, protoale, provoacă, servitori, tractoare

► 1. De spelling van het Roemeens volgt grotendeels de uitspraak, maar één van de klinkerletters aan het wordeinde wordt niet uitgesproken (vgl. de “*e* muet” aan het wordeinde in het Frans, bijvoorbeeld in *belle* ‘mooi’). Bepaal welke van de eindklinkers niet wordt uitgesproken, *ă*, *i* of *e*.

► 2. Het Roemeens is een Romaanse taal, net als het Frans, Spaans en Italiaans. Probeer de betekenis van de Roemeense woorden te raden.

Noot: Roemeens *ă* klinkt ongeveer als de *e* in Nederlands *lopen*.